SURXONDARYO VILOYATINING O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI EKSPORT SALOHIYATIDA TUTGAN O‘RNI

Asqarov Abror Sobirovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Email: askarov_abror@tues.uz
ORCID: 0009-0000-7363-9188

Annotatsiya. Maqolada Surxondaryo viloyatining O‘zbekiston Respublikasi eksport salohiyatidagi o‘rni rasmiy statistik ma’lumotlar asosida baholanadi. Hudud eksportining 2025-yildagi hajmi, respublika eksportidagi ulushi, o‘sish sur’ati va tovar tarkibi tahlil qilinib, viloyatning milliy eksport tizimidagi nisbiy mavqei yoritiladi. Shuningdek, eksport salohiyatini kengaytirishga ta’sir qiluvchi hududiy ustunliklar va cheklovlar — qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, logistika, sertifikatlash, eksport geografiyasi va kichik biznesning tashqi bozorlarga chiqishi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi. Yakunda eksportning barqarorligi va qo‘shilgan qiymatini oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Surxondaryo viloyati, O‘zbekiston eksporti, eksport salohiyati, hududiy raqobatbardoshlik, tashqi savdo, eksport tarkibi, diversifikatsiya, qo‘shilgan qiymat.

Аннотация. В статье на основе официальной статистики оценивается место Сурхандарьинской области в экспортном потенциале Республики Узбекистан. Анализируются объем экспорта региона в 2025 году, его доля в общереспубликанском экспорте, темпы роста и товарная структура. Рассматриваются региональные преимущества и ограничения, связанные с переработкой сельскохозяйственной продукции, логистикой, сертификацией, географией экспорта и выходом малого бизнеса на внешние рынки. В заключение предложены меры по повышению устойчивости экспорта и

внутренней добавленной стоимости.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, экспорт Узбекистана, экспортный потенциал, региональная конкурентоспособность, внешняя торговля, структура экспорта, диверсификация, добавленная стоимость.

Abstract. This article assesses the position of Surkhandarya region within Uzbekistan's export potential using official statistical data. It reviews the region's export value in 2025, its share of national exports, growth rate, and commodity structure. Regional strengths and constraints are examined with regard to agricultural processing, logistics, certification, export-market geography, and small businesses' access to foreign markets. The article concludes with recommendations aimed at strengthening export resilience and increasing domestic value added.

Keywords: Surkhandarya region, Uzbekistan's exports, export potential, regional competitiveness, foreign trade, export structure, diversification, value added.

Kirish. Eksport mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi ishtiroki, valyuta tushumlari, ishlab chiqarish samaradorligi va korxonalar raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biridir. Hududlar kesimida eksport hajmi va tarkibini o‘rganish esa milliy eksport natijalarining qaysi iqtisodiy markazlar va tarmoqlar hisobiga shakllanayotganini aniqlash imkonini beradi. Shu sababli hududiy eksport salohiyatini baholash davlatning tashqi savdo siyosati bilan bir qatorda mintaqaviy rivojlanish strategiyasi uchun ham muhimdir.

Surxondaryo viloyati mamlakatning janubida joylashgani, Afg‘oniston bilan chegaradoshligi, qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilik imkoniyatlari hamda mintaqaviy transport yo‘nalishlariga yaqinligi bilan ajralib turadi. Bu xususiyatlar oziq-ovqat mahsulotlari, qayta ishlangan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va ayrim xizmatlar eksportini kengaytirish uchun sharoit yaratadi. Shu bilan birga, geografik ustunlik eksport natijasiga avtomatik ravishda aylanmaydi: ishlab chiqarish sifati, xalqaro

standartlarga muvofiqlik, logistika xarajatlari va barqaror xaridorlar bilan ishlash hal qiluvchi omillar bo‘lib qoladi.

Maqolaning maqsadi Surxondaryo viloyatining O‘zbekiston Respublikasi eksportidagi nisbiy o‘rnini rasmiy ko‘rsatkichlar orqali tavsiflash, eksport tarkibining xususiyatlarini ochib berish va hududning milliy eksportdagi ulushini oshirish uchun amaliy yo‘nalishlarni asoslashdan iborat. Tadqiqot eksport hajmi va ulushini tahlil qilish, viloyatning kuchli tomonlari va cheklovlarini aniqlash hamda eksport siyosati bo‘yicha takliflar ishlab chiqishni qamrab oladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, natijalar viloyatning eksportga yo‘naltirilgan tarmoqlarini rivojlantirish, mahsulotlar tarkibini diversifikatsiya qilish, qayta ishlash quvvatlarini kengaytirish va kichik biznesni tashqi bozorlarga jalb etish bo‘yicha qarorlarni asoslashda qo‘llanishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili. M. Porterning raqobat ustunligi konsepsiyasi hudud va korxonalarning tashqi bozorlardagi muvaffaqiyatini ishlab chiqarish samaradorligi, ixtisoslashuv, innovatsiya va qiymat zanjirini boshqarish bilan izohlaydi. Ushbu yondashuv eksport salohiyatini faqat mavjud resurslar miqdori bilan emas, balki resurslardan qanday mahsulot va qanday qiymat darajasida foydalanilishi bilan baholash zarurligini ko‘rsatadi.

J. Schumpeter innovatsion faoliyatni iqtisodiy o‘sishning muhim omili sifatida ko‘rib, yangi mahsulotlar, texnologiyalar va bozorlarni o‘zlashtirishga urg‘u beradi. Eksport sharoitida bu yondashuv mahsulotni qayta ishlash, saqlash va qadoqlash texnologiyalarini takomillashtirish, yangi savdo kanallarini qo‘llash va mahsulotni xorijiy xaridorlar talabiga moslashtirishning ahamiyatini ochib beradi.

OECDning kichik va o‘rta tadbirkorlikka oid tahlillarida moliyalashtirish, standartlarga muvofiqlik, raqamli ko‘nikmalar va eksport bo‘yicha axborot xizmatlari korxonalarning xalqaro bozorlarga chiqishida muhim omillar sifatida qayd etiladi. Ushbu yondashuvlar Surxondaryo viloyati misolida eksport salohiyatini kengaytirishda

ishlab chiqarish imkoniyatlari bilan birga institutsional va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini ham rivojlantirish kerakligini ko‘rsatadi.

Mavjud yondashuvlardan kelib chiqib, maqolada eksport salohiyati hududning mahsulot ishlab chiqarish qobiliyati, tashqi bozorlarga kirish imkoniyati, qiymat zanjiridagi ishtiroki va eksport natijalarining barqarorligi yig‘indisi sifatida talqin qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining hududlar kesimida eksport hajmi bo‘yicha SIAT ma’lumotlari hamda Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining 2025-yil yakuni bo‘yicha tashqi savdo press-relizi tashkil etadi. Hududlararo taqqoslash uchun SIATning yillik qatori, tovar tarkibini batafsil tahlil qilish uchun esa viloyat statistika boshqarmasi ma’lumotlari asos qilib olindi. Rasmiy manbalarda ayrim agregat ko‘rsatkichlar farq qilishi mumkinligi sababli, turli manbalardagi qiymatlar bir xil statistik qator sifatida aralashtirilmasligi kerak.

Asosiy usullar sifatida statistik tavsiflash, qiyosiy tahlil, tarkibiy tahlil va mantiqiy umumlashtirish qo‘llanildi. Hududning milliy eksportdagi ulushi eksport hajmini respublika jami eksportiga bo‘lish orqali hisoblanadi. O‘sish sur’ati esa joriy yil qiymatining oldingi yil qiymatiga nisbati sifatida talqin qilinadi. Ushbu ko‘rsatkichlar eksport salohiyatining faqat miqdoriy jihatini yoritadi; sifat jihatlari mahsulot tarkibi, qayta ishlash darajasi, bozorlar xilma-xilligi va eksport qiluvchi korxonalar soni bilan birgalikda baholanishi lozim.

Tahlil va natijalar. Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ma’lumotlarida O‘zbekiston eksporti 2024-yilda 27 270,1 mln AQSH dollarini, 2025-yilda esa 34 247,9 mln AQSH dollarini tashkil etgan. Shu ma’lumotlar qatorida Surxondaryo viloyati eksporti 2024-yilda 272,6 mln AQSH dollari, 2025-yilda 513,5 mln AQSH dollari sifatida qayd etilgan. Demak, ushbu statistik qator bo‘yicha viloyat eksporti bir

yil ichida qariyb 88,3 foizga oshgan. Viloyat eksportining respublika jami eksportidagi ulushi 2025-yilda taxminan 1,5 foizni tashkil qiladi.

Hududlar kesimida qaralganda, Surxondaryo viloyati eksport hajmi bo‘yicha O‘zbekistonning eng yirik eksport markazlari qatoriga kirmaydi. 2025-yilda Toshkent shahri, Toshkent viloyati, Navoiy, Andijon va Samarqand kabi hududlar yuqoriroq eksport hajmiga ega bo‘lgan. Shu bilan birga, Surxondaryo eksportining o‘sishi viloyatning milliy tashqi savdodagi o‘rni mustahkamlanayotganini ko‘rsatadi. Biroq eksport hajmining o‘sishi uzoq muddatli raqobatbardoshlikni anglatishi uchun o‘sish manbalari va tovar tarkibi ham tahlil qilinishi zarur.

Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining 2025-yil yakunlari bo‘yicha press-relizida viloyat eksporti 507,5 mln AQSH dollari, 2024-yilga nisbatan o‘sish sur’ati esa 186,2 foiz deb keltirilgan. Ushbu ko‘rsatkich SIATdagi 513,5 mln dollarlik qiymatdan biroz farq qiladi. Bu farq statistik qamrov, hisoblash yoki ma’lumotlarni yangilash xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin; shuning uchun tahlilda manba va qatorlar aniq ko‘rsatilishi zarur. Viloyat eksportining umumiy yo‘nalishini baholashda ikkala manba ham 2025-yilda keskin o‘sish kuzatilganini ko‘rsatadi.

Viloyat eksportining tovar tarkibida oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar muhim o‘rin egallaydi. Viloyat statistika boshqarmasi ma’lumotiga ko‘ra, ushbu guruh eksporti 2024-yildagi 177,1 mln dollardan 2025-yilda 226,7 mln dollarga yetgan. Biroq uning jami eksportdagi ulushi 65 foizdan 44,7 foizga pasaygan. Bu holat oziq-ovqat eksporti qiymati oshganiga qaramasdan, boshqa mahsulot guruhlari eksportining ham tezroq o‘sganini yoki tarkibiy nisbat o‘zgarganini anglatadi.

Mazkur tarkibiy o‘zgarish ikki jihatdan muhim. Bir tomondan, oziq-ovqat mahsulotlari viloyatning tabiiy va ishlab chiqarish ustunliklaridan biri bo‘lib qolmoqda. Ikkinchi tomondan, eksportni bitta tarmoq bilan cheklamasdan, qayta ishlangan mahsulotlar, sanoat mahsulotlari va xizmatlar ulushini oshirish kerak. Bunda

diversifikatsiya mavjud qishloq xo‘jaligi ustunligini susaytirish emas, balki uni chuqurroq qayta ishlash va boshqa eksport yo‘nalishlari bilan to‘ldirishni anglatadi.

Geografik jihatdan viloyatning Afg‘oniston bilan chegaradoshligi va Markaziy hamda Janubiy Osiyo bozorlariga yaqinligi savdo aloqalarini rivojlantirish imkonini beradi. Biroq tashqi bozorlarni tanlashda yaqinlikning o‘zi yetarli mezon emas. Talab hajmi, xaridorlarning to‘lov qobiliyati, bojxona tartiblari, sanitariya va fitosanitariya talablari, transport xarajatlari hamda to‘lov xavflari ham baholanishi lozim.

Viloyat eksport salohiyatini oshirishning asosiy zaxiralaridan biri — mahsulotlarni birlamchi xomashyo holatida sotishdan qayta ishlangan, standartlashtirilgan va brendlangan mahsulotlarga o‘tishdir. Meva-sabzavotlarni saralash, sovutish, quritish, muzlatish, sharbat va konserva ishlab chiqarish, qadoqlash va laboratoriya tekshiruvlarini yaxshilash eksport narxi va yetkazib berish barqarorligini oshirishi mumkin. Bunday loyihalar bozor talabi, energiya va suv sarfi, logistika xarajatlari hamda ishlab chiqarish mavsumiyligi hisobga olingan holda tanlanishi kerak.

1-jadval

Surxondaryo viloyatining milliy eksportdagi o‘rnini

Ko‘rsatkich	2024-yil	2025-yil	Tahliliy izoh
O‘zbekiston eksporti, mln AQSH dollari	27 270,1	34 247,9	Milliy eksport kengaygan
Surxondaryo eksporti, mln AQSH dollari (SIAT)	272,6	513,5	Hudud eksporti qariyb 88,3% o‘sgan
Surxondaryo eksporti, mln AQSH dollari (viloyat press-relizi)	272,6	507,5	Manbalar orasida kichik tafovut mavjud
Surxondaryoning milliy eksportdagi ulushi (SIAT asosida)	taxm. 1,0%	taxm. 1,5%	Ulush o‘sishi kuzatilgan
Oziq-ovqat va tirik hayvonlar eksporti, mln dollar	177,1	226,7	Asosiy eksport guruhlaridan biri
Oziq-ovqat guruhining jami eksportdagi ulushi	65,0%	44,7%	Tarkib diversifikatsiyalangan

Manbalar: Milliy statistika qo‘mitasi SIAT ma’lumotlari va Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining 2025-yil yakuni bo‘yicha press-relizi. Foizlar tegishli manba qiymatlari asosida yaxlitlangan. Turli manbalardagi eksport qiymatlari statistik qatorlar farqini ko‘rsatish uchun alohida berildi.

Muhokama. Raqamlar Surxondaryo viloyatining milliy eksportdagi ulushi hozircha nisbatan kichik bo‘lsa-da, 2025-yilda eksport hajmi tez o‘sganini ko‘rsatadi. Bu o‘sishning barqarorligi keyingi yillarda eksport qiluvchi korxonalar soni, yangi mahsulot turlari va takroriy eksport shartnomalari ko‘payishiga bog‘liq. Bir yillik keskin o‘sishning o‘zi uzoq muddatli tendensiyani tasdiqlash uchun yetarli emas; kamida bir necha yillik qator va mahsulotlar bo‘yicha ma’lumotlar tahlili zarur.

Viloyatning milliy eksportdagi o‘rnini kuchaytirish uchun birinchi navbatda hududning nisbiy ustunliklariga asoslangan tarmoq siyosati kerak. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bo‘yicha mavjud bazani qayta ishlash, sovuq zanjir, qadoqlash va sertifikatlash bilan to‘ldirish yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishga yordam beradi. Shu bilan birga, eksportga yo‘naltirilgan sanoat va xizmatlar loyihalari iqtisodiy jihatdan asoslangan holda tanlanishi lozim.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — eksportchi korxonalar uchun amaliy xizmatlarni birlashtirishdir. Kichik va o‘rta biznes tashqi bozorga chiqishda xaridor topish, mahsulot standartlarini tushunish, bojxona hujjatlarini tayyorlash, sug‘urta va moliyalashtirish kabi masalalarda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Viloyat miqyosida eksport maslahat xizmatlari, laboratoriya va sertifikatlash imkoniyatlari, elektron savdo va ko‘rgazmalarda ishtirok etishni muvofiqlashtirish eksport xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

Uchinchi yo‘nalish — eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish. Afg‘oniston va boshqa yaqin bozorlar geografik ustunlik yaratishi mumkin, ammo tashqi siyosiy, logistika yoki to‘lov xavflari sababli eksportning yagona yo‘nalishga bog‘lanib qolishi

maqsadga muvofiq emas. Korxonalar bozorlar portfelini mahsulot xususiyatlari, talab va yetkazib berish xarajatlari asosida shakllantirishi kerak.

Tadqiqot cheklovi sifatida qayd etish lozimki, maqolada korxona darajasidagi mikro ma’lumotlar, mahsulot bo‘yicha eksport narxlari va logistika xarajatlari to‘plami mavjud emas. Shu sababli viloyatning aniq tarmoqlar bo‘yicha raqobat ustunligi yoki eksport o‘sishiga sabab bo‘lgan omillar haqida sababiy xulosa chiqarilmaydi. Keyingi tadqiqotlarda eksport konsentratsiyasi indeksi, revealed comparative advantage ko‘rsatkichi, tumanlar kesimidagi panel ma’lumotlar va xarajat–foyda tahlilidan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa va takliflar. Tahlil Surxondaryo viloyati O‘zbekiston eksportida hozircha nisbatan kichik ulushga ega bo‘lsa-da, 2025-yilda eksport hajmi sezilarli o‘sganini ko‘rsatadi. SIAT ma’lumotlari bo‘yicha viloyat eksporti 513,5 mln AQSH dollariga yetgan, respublika jami eksportidagi ulushi taxminan 1,5 foizni tashkil qilgan. Viloyat statistika boshqarmasi press-relizida 507,5 mln dollar ko‘rsatilgani sababli, rasmiy statistik manbalar orasidagi farqni hisobga olish va maqolada foydalanilgan qatorni aniq belgilash muhim.

Birinchi taklif — viloyatning har bir tumani va asosiy mahsulot guruhi bo‘yicha eksport pasportini shakllantirish. Unda ishlab chiqarish quvvati, mavjud eksportchilar, qayta ishlash darajasi, transport xarajatlari, standartlar va maqsadli bozorlar aks etishi kerak. Ikkinchi taklif — qishloq xo‘jaligi mahsulotlari uchun saralash, saqlash, sovutish, qayta ishlash va qadoqlash zanjirlarini rivojlantirish.

Uchinchi taklif — eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, jumladan, qayta ishlangan oziq-ovqat, standartlashtirilgan sanoat mahsulotlari va eksport qilinadigan xizmatlar imkoniyatlarini baholash. To‘rtinchi taklif — kichik biznesga sertifikatlash, tashqi bozor tahlili, eksport shartnomalari, raqamli savdo va moliyalashtirish bo‘yicha yagona maslahat xizmatlarini rivojlantirish. Beshinchi taklif — natijalarni eksport hajmi bilangina emas, balki eksportchi korxonalar soni, qayta ishlangan mahsulotlar

ulushi, yangi bozorlar, takroriy shartnomalar va mahalliy qo‘shilgan qiymat ko‘rsatkichlari orqali baholash.

Umuman olganda, Surxondaryo viloyatining O‘zbekiston eksport salohiyatidagi o‘rnini mustahkamlash mavjud resurslardan foydalanish bilan cheklanmasdan, ularni raqobatbardosh mahsulotga aylantirish, logistika va standartlashtirishni yaxshilash hamda eksportchi korxonalar ekotizimini rivojlantirishga bog‘liq. Hudud eksportining milliy ulushini oshirish uzoq muddatli, ma’lumotlarga asoslangan va natijasi muntazam o‘lchanadigan siyosatni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985.
2. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.
3. OECD. OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. https://doi.org/10.1787/342b8564-en.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Eksport hajmi (hududlar kesimida, yillik) — SIAT. https://siat.stat.uz/data/2360/ (murojaat sanasi: 14.10.2026).
5. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. Surxondaryo viloyatining tashqi savdo aylanmasi: 2025-yil yakuni bo‘yicha press-reliz. https://surxonstat.uz/uploads/2026/Yanvar/tashqi_savdo_dekabr25.pdf.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Hududlar statistikasi: Surxondaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy holati raqamlarda. 26.02.2026. https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/67049-ududlar-statistikasi-surkhondarjo-viloyatining-izhtimoij-i-tisodij-olati-ra-amlarda-2.
7. World Bank. Enterprise Surveys. https://www.enterprisesurveys.org/.

Izoh: maqola ochiq rasmiy statistik ma'lumotlar va tahliliy yondashuv asosida tayyorlandi. Nashrga topshirishdan oldin statistik qatorlar, havolalar va jurnalning rasmiylashtirish talablari qayta tekshirilishi tavsiya etiladi.